

Õiguskantsler

Pille Vaiksaar
direktor
Maarjamaa Hariduskolleegium
emajoe@mhk.edu.ee

Teie nr
Meie 17.08.2021 nr 7-9/210694/2105284

Kontrollkäik Maarjamaa Hariduskolleegiumi Emajõe õppekeskusesse

Austatud direktor Pille Vaiksaar

Õiguskantsleri nõunikud kontrollisid 04.02.–05.02.2021 Maarjamaa Hariduskolleegiumi Emajõe õppekeskust (edaspidi õppekeskus).

Õppekeskuse rühmakodud on hubased. Igal noorel on oma magamistuba, mida ta saab enda maitse järgi kaunistada. Õppekeskuses on väga head võimalused sportimiseks ning käsitööks, tegutsevad huviringid.

Õpilased saavad perekonnaga kohtuda privaatselt peremajas. Samuti on noortele tagatud privaatsus telefonivestluste ajal.

Õppekeskus teeb pidevalt koostööd noorte lähedastega, asenduskodudega, kohalike omavalitsustega ning teiste ametkondadega ja spetsialistidega, et tagada õpilasele vajalikud teenused. Hea, et õppekeskuse spetsialistid on noorega ühenduses ka pärast seda, kui ta on õppekeskusest lahkunud.

Õppekeskuse personal on toetav. Hea mulje jättis õppekeskuse õe töö. Suhtlus töötajate ja noorte vahel on pidev ning vahetu. Õpilased rääkisid, et usaldavad töötajaid ning üldjoontes saadakse omavahel hästi läbi.

Õppekeskuse tegevus on korrektselt dokumenteeritud. Iga õpilase arengu kohta koostatakse põhjalik ülevaade. Eraldi dokumenteeritakse ka eraldusruumi paigutamise ning erakorralised juhtumid.

Õppekeskuse väikerühmade ruumid tuleb muuta hubasemaks, kui neid on kavas ka edaspidi õpilaste majutamiseks kasutada. Pärast õppekeskusesse saabumist peab noorele kohe olema tagatud teraapia ning psühholoogi tugi.

Telefoni kasutamiseks mõeldud minimaalse aja vähendamist ning kodukülastuste piiramist ei tohi rakendada mõjutusvahendina. Paljud rühmakodudes õpilaste suhtes rakendatavad piirangud ja karistusmeetmed ei ole õiguspärased. Kollektiivsed karistused ei ole lubatud ega kooskõlas rahvusvaheliste standarditega.

Õiguskantsleri Kantselei

Kohtu 8, 15193 TALLINN. Tel 693 8404. Faks 693 8401. info@oiguskantsler.ee www.oiguskantsler.ee

Õiguskantsler palub dokumenteerida ning kanda eraldusruumi kasutamise üldregistrisse ka juhtumid, kui õpilane viibib eraldusruumis, mille uks on jäetud lahti. Eraldusruumi kasutamise vormil peab kajastuma, kuidas prooviti olukorda lahendada enne õpilase eraldamist. Personal peab arvestama õpilaste võimete ja tervises seisundiga ning vältima tegevusi, mis võivad tekitada noortes tugevat ärritust ning lõppeda tema eraldusruumi paigutamisega.

Õiguskantsler palub õppeasutusel kaaluda erinevaid strateegiaid kiusamisjuhtumitega tegelemiseks. Arvestada tuleb ka konflikti kaasatud laste võimeid ja soove. Kiusamisohver ei pea tajuma survet ametlikuks lepituseks kiusajaga. Personal peab mõistma noorte rühmadünaamikat, et konflikti lahendamise asemel ei soodustaks valitud meetmed selle suurendamist.

Neidude saatmisel väljasõitudel peab saatemeeskonnas olema vähemalt üks naistöötaja.

Maarjamaa Hariduskolleegium on õppeasutus, kus noortele osutatakse kinnise lasteasutuse teenust ([SHS](#) § 130¹ jj). Teenus määratakse alaealisele kohtumäärusega. Kontrollkäigu ajal oli Emajõe õppekeskuses 28 13–17-aastast õpilast, neist 17 olid noormehed ning 11 neid.

Õiguskantsleri nõunikud ja tervishoiuekspert (lastepsühhiaater) vaatasid üle õppekeskuse ruumid, vestlesid töötajate ja õpilastega ning tutvusid dokumentidega.

1. Olmetingimused rühmakodudes

Õppekeskuse noored on majutatud territooriumil asuvasse rühmamajadesse. Rühmi on rühmamajades kokku kuus ning igasse rühmamajja saab korraga majutada kuni kuus last. Kontrollkäigu toimumise ajal olid vaid ühes rühmas kõik kohad täidetud. Teistes rühmades elas kolm kuni viis noort. Kaks õpilast olid majutatud nn väikerühmadesse, kus nad pidid koroonaviiruse SARS-CoV-2 leviku tõkestamise eesmärgil viibima kaks nädalat enne rühmamajja suundumist. Väikerühmi on kaks ning need asuvad õppekeskuse peamajas endistes kohtumääruse alusel osutatava ööpäevaringse erihoolekandeteenuse ruumides.

Õppekeskuse juhataja selgituse kohaselt ei tähenda vabad kohad rühmades seda, et õppekeskus saab vastu võtta rohkem lapsi. Noored jaotatakse rühmadesse, arvestades nende omavahelist sobivust ning individuaalseid vajadusi. Näiteks ei talu mõni noor psüühikahäire tõttu suuremas kui kahe või kolme inimesega rühmas elamist. Samuti võiksid kiusamisohu vähendamiseks olla rühmas enam-vähem ühevanused õpilased.

Peahoones asuvad väikerühmad erinevad rühmakodudest märkimisväärselt. Ühistegevuse ala on palju väiksem, pole kööginurka ega õuevaadet. Väikerühmade sisustus on askeetlikum – ei ole hubasust loovaid elemente (käsitöö, pildid, lilled jms), tubadel on terasüksed. Väikerühma magamistoad on ühekohalised ning igas toas on oma WC ja pesemisruum. WC-pott ning kraanikauss on roostevabast terasest, samuti ka seinale kinnitatud dušiotsik. Toa mööbel on põranda külge kinnitatud. Mõnes toas puudub aknakate, kohati on näha lõhkumisjälgi (ustel, seintel).

Õiguskantsler tunnustab õppekeskust selle eest, et noortel lubatakse rühmakodus oma magamistuba ise kaunistada ning mööblit enda maitse järgi sättida. Hea, et igal õpilasel on rühmakodus oma hästi sisutatud magamistuba ning kööginurga kasutamise võimalus. Ent ka väikerühmade sisustus tuleb muuta hubasemaks ja lapsesõbralikumaks, et see toetaks ravi- ja rehabilitatsiooniprotsessi.

2. Ravi- ja teraapiavõimalused ning vaba aja sisustamine

Paljud õppekeskuse noored kohtuvad psühholoogiga. Kui noorel on toetavad lähedased, kes on valmis lapse heaolu nimel pingutama, saab rakendada mitmedimensioonilist pereteraapiat ([MDFT](#)). Kahjuks osal lastest sellist tugivõrgustikku ei ole. Kontrollkäigu toimumise ajal osales noorega mitmedimensioonilises pereteraapias ühe asenduskodu perevanem. See väärrib tunnustust, kuid MDFT on siiski rohkem suunatud neile, kellel on säilinud suhe oma vanemate ja sugulastega.

Kontrollkäigule kaasatud ekspert leidis, et õppekeskusesse suunatud noorte tausta arvestades on oluline, et nad kõik saaksid psühholoogi abi. Oluline on alustada terapeutilist sekkumist kohe, kui laps on teenusele suunatud. Mida varem alustatakse teraapiaga ning mida järjepidevam see on, seda suurem on tõenäosus, et ka mitme kuu pärast on noor huvitatud ravi- ja rehabilitatsiooniprotsessis osalemisest¹. Mõne noore toimikust oli näha, et psühholoogi teenust hakkas noor saama näiteks alles kuu aja möödudes õppekeskusesse saabumisest. See on liiga pikk ooteaeg. Kui noore abivajadus on hinnatud nii suureks, et ta vajab kinnisesse lasteasutusse suunamist, peab talle kohe pärast saabumist olema tagatud kõigi vajalike spetsialistide abi.

Mitmedimensioonilise pereteraapia mudel, millele on õppekeskuses suurt rõhku pandud, ei pruugi paljude õppekeskuse laste puhul toimida, sest neil puudub tugev ja toetav perekond. Peale mitmedimensioonilise pereteraapia peaks noor saama ka personaalset nõustamist, mis toetaks tema iseseisvat hakkamasaamist. Individuaalse professionaalse nõustamise tähtsust töös alaealistega on [rõhutanud](#)² ka Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT). Komitee on muu hulgas märkinud, et see peab olema pidev ja pikaajaline protsess, mitte vaid konfliktijärgne reageering.

Igapäevaselt tegelevad noortega rühma kasvatuspedagoogid, kelle juhendamisel toimuvad vestlusringid, arutatakse muresid ning koostatakse rühmaplaane. Õhtuti arutatakse rühmades mõnd elulist teemat (nt tervislik toitumine, hügieen, käitumisreeglid, rahaga ümberkäimine) ning vastavalt sellele lahendatakse ka ülesandeid. Mõni õhtu on sisustatud ka loomingulise tegevusega, filmivaatamise või raamatu lugemisega. Kasvatuspedagoogid aitavad noortel ka koduseid ülesandeid teha.

Ekspert märkis, et noorte kaasamine tegevustesse ning aruteludesse on igati positiivne, kuid seejuures peab arvestama lapse arengut ja võimeid. Hea oleks kohandada ülesandeid vastavalt noore arusaamis- ja õppimisvõimele. Mõned ülesanded, millega õiguskantsleri nõunikud kontrollkäigu ajal tutvusid, võivad olla õpiraskustega noorte jaoks raskesti hoomatavad. Osa õpilasi tõi vestlustes välja, et ülesanded on liiga lihtsad ning ei anna uusi teadmisi.

Tööpäeviti on õppeasutuses õde, kes nõustab tervisemuredega õpilasi. Õde jälgib õpilaste terviseseisundit, suhtleb nende raviarstidega, korraldab arstivisiite, jälgib, et noorte raviskeemis määratud ravimite oleksid olemas, ning jagab ravimeid dosaatoritesse. Koolipäevadel on õde vahetundide ajal õpilaste seas, et noortel oleks võimalik vajaduse korral temaga otse suhelda. Kontrollkäigu ajal oli näha õe ja noorte vahetut suhtlust. Selline proaktiivne tegevus väärrib tunnustamist.

¹ Vt nt Roest, G. H. P. van der Helm, G. J. J. M. Stams. [The Relation Between Therapeutic Alliance and Treatment Motivation in Residential Youth Care](#): A Cross-Lagged Panel Analysis. Child and Adolescent Social Work Journal. January 2016. 33(5). 33:455–468.

² Vt p 65.

Õpilased mainisid, et neile meeldivad kohtumised terapeutidega, sest need on põhjalikud ja lisaks saab suhelda oma perega (mitmedimensioonilise pereteraapia ajal). Samas on visiidid raviarsti juurde liiga lühikesed selleks, et noor jõuaks kõigist oma muredest rääkida. Noored on saanud karjäärinõustajalt abi edasiste õppeplaanide ja võimaliku ametivaliku kohta.

Tööpäeviti saavad noored pärast tunde osaleda õppekeskuse huviringides. Tegutsevad meisterdamis-, käsitöö-, savitöö-, puidutöö-, muusika- ning spordiring. Mõnes ringis osaleb korraga kogu rühm, aga mõnes käib töö lapsega individuaalselt. Noored tunnistasid, et neile meeldib ringides osaleda, kuigi õppekeskusesse saabunud õpilastel võib huvi ringide vastu olla leige. Õpetajatel õnnestub noored tegevusse kaasata, eriti tõsteti esile savitöö- ja puidutööringi. Mõned noored on käinud huviringides ka väljaspool õppeasutust, kuid SARS-CoV-2 leviku ajal neid ringe ei toimunud.

Õppekeskuses on suur spordirajatistega sisustatud hoov, kus vastavalt päevaplaanile saavad noored kolm korda päevas jalutada. Jalutuskäik kestab tund aega. Mõni jalutuskäik võidakse mõjutusmeetmena rühmakodu töötajate poolt ka ära jätta³. Õpilased rääkisid, et soovi korral ei ole neil võimalik jalutuskäigult varem naasta. Näiteks on juhtunud, et noorel hakkab õues külm, kuid ta peab ikkagi edasi jalutama. Töötajate sõnul viibib kogu rühm õues koos, muidu jääks osa noori järelevalveta. Kuigi noortel on talveriided olemas, ei soovi paljud ilmaoludele vastavalt riietuda. Seetõttu võibki õues jalutamise ajal külm hakata. Kontrollkäigul oli märgata, et mõned noored ei kandnud mütsi või salli, talvesaabaste asemel olid jalas madala äärega botased.

Õiguskantsler mõistab, et kui rühma liikmed ei ole ühes kohas koos, on keeruline nende järele valvata. Samas võiks lubada külmetaval noorel rühmakodusse naasta, et ta saaks end soojemalt riidesse panna. Juhul kui noor keeldub jalutamast, peab püüdma mõista, mis on tema keeldumise ajend. Kui üks õpilane ei saa mingil põhjusel jalutada, peab õppeasutus leidma lahenduse, mis tagab, et ülejäänud rühmakaaslased saaksid õues käia.

Õppekeskuses on loodud head tingimused ning on olemas vajalikud vahendid sportimiseks siseruumides. Vastavalt graafikule kasutavad õpilased spordisaali vähemalt kord päevas. Samuti on õppekeskuses valik spordivarustust õues tegutsemiseks (jalgrattad, rulluisud, suusad). Õpilastega käiakse sportimas ja aega veetmas ka väljaspool õppekeskust (ühised väljasõidud).

Õiguskantsler tunnustab spetsialiste, kes osalevad laste rehabilitatsioonis ja igapäevases toetamises. Väga hea mulje jättis õppekeskuse õe töö ja noortele pühendumine. Õiguskantsler palub hoolitseda, et iga õppekeskusesse suunatud noor saaks psühholoogilist nõustamist kohe, kui laps on õppekeskusesse saabunud, ning et viivitamata alustataks ravi ja teraapiaga. Lisaks palub õiguskantsler õppekeskusel lubada noored õue jalutama ka siis, kus üks neist tahab enne kohustusliku jalutustunni möödumist rühma naasta.

3. Suhtlemine lähedastega (sh SARS-CoV-2 leviku ajal)

Õppekeskus on kinnine asutus. See tähendab muu hulgas seda, et laste suhtlusele väljaspool asutust (vanematega, sõpradega, ametiasutustega) on kehtestatud reeglid. Hea meel on tõdeda, et võrreldes [uue kontrollkäiguga](#) on õpilaste telefoni ja arvuti kasutamise võimalused paranenud. Siiski on suhtlemise korralduses mõned probleemid, mis vajaksid lahendamist.

Helistamiseks saab õpilane üldjuhul kasutada oma mobiiltelefoni. Need, kellel telefoni ei ole, saavad helistada õppekeskuse telefoniga. Kõik telefonivestlused toimuvad privaatsetl õpilase toas.

³ Vt ka kokkuvõtte p 7.

Tavapäraselt on telefoniaega iga päev ette nähtud 10 minutit. Oma telefoni saab kasutada nii helistamiseks kui ka muudeks toiminguteks (sõnumite saatmine, e-kirja kirjutamine, interneti kasutamine). Hea käitumise korral (nn boonuspunktide väljateenimisel) on õpilasel võimalik saada telefoni kasutamiseks kuni 20 minutit lisaega. Kolm korda nädalas 45 minuti jooksul on õpilasel võimalik kasutada arvutit.

SARS-CoV-2 viiruse leviku ajal ei olnud võimalik õpilastele kodukülastusi lubada ning ka vanemate külaskäike vähendati. Sestap pikendati kõikidel õpilastel minimaalselt ette nähtud helistamisaega päevas 20 minuti võrra – 30 minutini. Hea käitumise ja muude positiivsete tulemuste korral võidi aega pikendada kuni 50 minutini päevas. Kui noore käitumine hinnati ebarahuldavaks, võidi helistamisaega vähendada 10 minutile. Selle piirangu rakendamise ja kestuse üle otsustasid rühmatöötajad. Vestlustest noortega ning kontrollitud dokumentidest tuli välja, et mitmetel juhtudel seda meetet ka rakendati.

Õiguskantsler on korduvalt rõhutanud⁴, kui oluline on kinnises asutuses olevatele alaealistele lähedastele helistamise võimalus. Kui asutuses on kokku lepitud, et helistamiseks antakse noortele vähemalt 30 minutit päevas, peab asutuse personal sellest reeglist kinni pidama. Seda enam, et niisuguse korralduse eesmärk on leevendada nakkushaiguse leviku tõttu kehtestatud piirangute mõju (kodukülastuste keeld). Noortele helistamiseks lubatud minimaalset aega ei tohi vähendada ning lubamatu on ka ähvardada noori sellise meetme rakendamisega. CPT on öelnud⁵, et alaealiste suhtlemist väljaspool kinnist asutust ei tohi piirata nende karistamiseks, samuti ei tohi olla suhtlemisvõimaluste ja -ajaga manipuleerimine privileegide jagamise süsteemi osa.

Vestlustest töötajatega selgus, et telefoniaja pikendamine nakkushaiguse leviku ajal ei toonud kaasa korralduslikke probleeme ega häirinud päevakavast kinnipidamist. Õiguskantsler leiab, et õpilaste igapäevane telefoni kasutamise minimaalne aeg võiks olla pikem kui kümme minutit. See toetaks noorte suhtlust lähedastega. Näiteks CPT on [kiitnud](#)⁶ sellist korraldust, mille kohaselt noored said kasutada oma toas telefoni kolm korda päevas kokku 60 minutit.

Rühmakodudes toimub helistamine õhtuti. Kui noorel on vaja kasutada telefoni tööajal, peab ta selleks rühmatöötajalt eraldi luba küsima. Õiguskantsleri arvates on oluline lubada õpilastel helistada vajaduse korral ka päevasel ajal. Nii saavad nad kiiresti võtta ühendust ametkondadega (nt lastekaitse, õiguskantsler). Hea, et õppekeskuse kodukorras on nüüd selline võimalus ette nähtud. Seejuures tuleks lähtuda põhimõttest, et noor ei pea oma helistamisvajadust põhjendama ega töötajale avaldama, kellele ta soovib tööpäeva jooksul helistada. Võimaliku kuritarvitamise vältimiseks (nt interneti kasutamine helistamisvajaduse ettekäändel) saab õpilast helistamise ajal visuaalselt jälgida (nt videovalve vahendusel, ukseaknast), kuid vestluse sisu peab jääma privaatseks.

Nakkushaiguse leviku ajal olid kodukülastused keelatud. Õpilaste vanemad/eestkostjad said külastada noori õppekeskuses. Kohtumiseks kasutati pere- ja teraapiamaja ruume. Kohtumisele lubati korraga üks õpilane ja ta lähedased. Külalised ja õpilane pidid kohtumisel kandma maski, desinfitseerima käsi ning hoidma distantssi. Selleks, et oleks võimalik korraldada päevas võimalikult palju kohtumisi, piirati ühe kohtumise kestust ühe tunniga.

⁴ Vt nt õiguskantsleri 17.05–18.05.2016 [kontrollkäik](#) Maarjamaa Hariduskolleegeiumi Emajõe õppekeskusesse (p 1); õiguskantsleri 05.05.2018 [kontrollkäik](#) SA Tartu Ülikooli Kliinikumi Psühhiaatriakliiniku laste- ja noorukite osakonda (p 4).

⁵ Vt nt CPT 2019. aasta [Inglismaa visiit](#) (p 166); CPT 2017. aasta [Poola visiit](#) (p 109).

⁶ Vt p 166.

Õppekeskuse juhataja sõnul on väljatöötamisel kord, mis võimaldab lapsevanematel õppekeskuse peremajas ka ööbida. Olmetingimused on selleks juba loodud (magamiskohad, kööginurk, pesemisvõimalused) ning pärast SARS-CoV-2 levikust põhjustatud piirangute leevendamist kavatakse plaan ka ellu viia. See on hea plaan.

Vestlusest noortega selgus, et kodukülastuse piirangud mõjutasid tugevalt nende meeleolu ning motivatsiooni. Mõne noore sugulased elavad koolist kaugel ega soovinud lühikeseks kokkusaamiseks kohale tulla. Töötajad nentisid samuti, et õpilaste ärritus ning lootusetustunne kasvas piirangute pikenemisega. Teatud piirangud olid nakkushaiguse õppekeskusesse sattumise vältimiseks kahtlemata paratamatud. Hea, et õppekeskus rakendas meetmeid paindlikult (õppekeskuse külastused ning pakkide saatmine õpilastele olid lubatud) ning leidis viise piirangute tasakaalustamiseks (telefonija pikendamine).

Kahjuks piiratakse kodukülastusi ka õpilaste mõjutamiseks ja karistamiseks. Kinnise lasteasutuse teenuse osutajal on küll õigus piirata vajalikul määral lapse liikumisvabadust teenuse osutamise kohas ja sellest väljaspool ([SHS](#) § 130³ lg 3), kuid seejuures on oluline arvestada, millist mõju avaldab rakendatav piirang teenuse eesmärgi saavutamisele ning kas piirang on kooskõlas lapse vajadustega. Näiteks on teenuseosutaja üks ülesanne lapse ja last kasvatava inimese vaheliste suhete igakülgne toetamine ([SHS](#) § 130³ lg 1 p 5). Keelates lapse mõjutamiseks planeeritud väljasõidu vanemate/hooldajate juurde või lühendades telefoniega, piiratakse ühtlasi tema kontakti lähedaste inimestega, mida ei saa kuidagi pidada lapse ja temale oluliste inimeste vaheliste suhete toetamiseks. Seega tuleb sellise piirangu rakendamist hoolikalt kaaluda.

Kodukülastuse keeld võib teatud olukorras olla kehtestatud ka [lapse parimates huvides](#) (nt kodune olukord ei ole noorele ohutu), kuid siis tuleks rakendada seda keeldu tasakaalustavaid meetmeid (nt videokõned, lisa-aeg helistamiseks, kohtumine lähedastega asutuse territooriumil). Hea oleks eeldada, et kodukülastus on üldjuhul lubatud ning et seda võib tühistada/lükata edasi vaid lapse heaolu silmas pidades. Selliselt tuleb seda õpilasele ka põhjendada. Karistus- või mõjutusmeetmena kodukülastuse keelamine ei ole kooskõlas kinnise lasteasutuse teenuse eesmärgiga⁷.

Õiguskantsler tunnustab õppekeskuse plaane, mis võimaldaksid õpilaste lähedastel õppekeskuses ööbida. Hea, et helistamise võimalus on tagatud ka lastele, kellel ei ole oma telefoni. Minimaalne telefoni kasutamise aeg päevas võiks olla pikem kui kümme minutit. Minimaalse helistamise aja vähendamist ning kodukülastuste piiramist ei tohi rakendada mõjutusvahendina.

4. Personal ja turvalisus

Töötajate sõnul tunnevad nad ennast üldiselt turvaliselt. Füüsilisi rünnakuid personali vastu on olnud väga harva. Mõnikord tuleb tegeleda verbaalsete solvangutega. Samuti on personali suunas visatud mitmesuguseid asju. Ohtlikus olukorras saab rühmatöötaja või õpetaja kutsuda raadiosaatja vahendusel appi järelevalvetöötaja. Abivajadusest on võimalik teada anda ka videovalve vahendusel. Videovalvet kasutatakse õppekeskuse üldkasutatavates ruumides, õuealal ning eraldusruumis. Videovalve pilti jälgivad pidevalt valvespetsialistid. Rühmatöötajate sõnul reageerivad järelevalvespetsialistid ohtlikele olukordadele väga kiiresti.

Töötajad mõnsid, et ärevaid olukordi on võrreldes varasema ajaga jäänud palju vähemaks. Paar aastat tagasi tehti personali töös mõningaid ümberkorraldusi ning suurendati lastega igapäevaselt vahetult kokku puutuvate spetsialistide koosseisu. Samuti hoitakse rühmi väiksena, mis võimaldab

⁷ Vt ka kokkuvõte, p 7.

probleeme märgata ja ennetada enne nende eskaleerumist. Väärrib tunnustust, et keerulist olukorda lahendama pidanud töötajale pakutakse psühholoogi abi, millele kulunud aeg arvestatakse töötaja tööaja hulka. Keerulisemaid olukordi arutatakse ka juhtkonnas. Töötate sõnul on juhtkond toetav ning meeskond kokkuhoidev.

Õpilastega vesteldes selgus, et kõige rohkem kogetakse vaimset vägivalda – sõimamist, kiusamist. Samas on olnud ka füüsilisi rünnakuid. Õpilased märkisid, et kõige keerulisem on sisseelamisperiood, sest teised noored panevad uue tulija proovile.

Noored ütlesid, et teavad, kelle poole saab murega pöörduda ning paljud ka julgevad seda teha. Mõned mainisid, et on esitanud kirjaliku kaebuse, millele on ka vastuse saanud. Üksikud tunnistasid, et ei usalda ühtegi õppekeskuse töötajat ning räägivad oma muredest vaid raviarstile, terapeudile või sõbrale.

Mõned õpilased mainisid, et kuigi nad peavad taluma oma rühmas kiusamist, ei soovi nad teise rühma minna, sest seal võib olla veel hullem – praegune olukord on vähemalt tuttav. Õpilased olid veendunud, et teise rühma viiakse üle kiusamisohver, mitte kiusaja. Mõnel juhul selgus kaebuste või toimunud juhtumi lahendamise tulemusest, et kuigi kiusatud õpilane ei ole valmis enda kiusajale andeks andma, soovib ta siiski jätkata temaga ühes rühmas elamist. Samuti leidis kinnitust, et rühma vahetab kiusamise ohvriks sattunud õpilane. Rühma vahetanud õpilased ütlesid, et tunnevad end uues rühmas paremini, kuigi esialgu tundsid uude rühma mineku eel suurt ebakindlust.

Õppekeskusesse on suunatud ka riigikeelt vähesel määral valdavad noored. Kiusamise ennetamiseks on oluline, et õpilast otseselt puudutav info õppekeskuse toimimise (kodukord, päevakava, menüü jms) kohta oleks kättesaadav talle arusaadavas keeles. See toetab õpilase iseseisvust, sest ta ei pea lootma kaasõpilaste või töötajate abile. Õpilasele arusaadavas keeles peab olema kättesaadav ka info kaebevõimaluste kohta. Venekeelne kodukord on väljas õppekeskuse [eestikeelsel kodulehel](#), mistõttu ei pruugi vene emakeelega noored ja nende vanemad, kes loevad [kodulehe venekeelset versiooni](#), seda üles leida.

Samuti töid õpilased välja, et osapoolte lepitamismeetod, mida kasutatakse konfliktide lahendamiseks, ei pruugi kiusamisolukorras sobida. Kiusatu ei soovi niivõrd lepitust, kuivõrd seda, et tema muret märgatakse ning kiusaja kutsutakse korrale. Paljud ei ole sisemiselt valmis oma kiusajale andestama, kuid soovides teema käsitlemise (sh leppimisele survestamise) kiiret lõpetamist, nõustuvad lepitustingimustega.

Personali sõnul suhtutakse kiusamisjuhtumitesse väga tõsiselt ning julgustatakse õpilasi neist teada andma. Tegeldakse ka kiusamise ennetamisega ning toetatakse uut õpilast sisseelamisel. Näiteks pidi SARS-CoV-2 leviku ajal asutusse suunatud noor veetma enne rühmaga liitumist kaks nädalat nn karantiinirühmas (väikerühm peahoones). Selle aja jooksul valmistati tulevase rühmakaaslasi ette teda vastu võtma, näiteks korraldati vestlusringe meenutamaks, mis oli neile alguses kõige keerulisem ja kuidas nad saaksid uut õpilast toetada. Samuti kirjutati rühmaga koos tervituskiri, mille töötajad andsid üle karantiinirühmas viibivale lapsele. Karantiinirühma lapse juures oli selle rühma töötaja, kuhu ta hiljem pidi edasi liikuma. See on hea praktika. Samuti on positiivne, et noorele, kes esitab kirjaliku kaebuse, vastatakse samuti kirjalikult ja kiiresti ning vastuses tunnustatakse teda pöördumise eest.

Kontrollitud dokumentidest selgus, et kiusamisjuhtumitega tegelemiseks valitud meetodid ei pruugi anda soovitud tulemust. Kiusamine ja muud konfliktid korduvad, mis võib viia ka füüsiliste rünnakuteni.

Näiteks ühes rühmas oli juhtum, kus rühma õpilased ründasid füüsiliselt üht hiljuti nende rühma majutatud kaaslast. Kasvatuspäedagoogide sõnul tulid rünnakud nende jaoks ootamatult. Rünnakut märgates sekkuti kohe. Samas on dokumentidest näha, et probleemid uue õpilase ning tema kaaslaste vahel tekkisid juba siis, kui uus õpilane rühma elama asus. Rünnakute ohvriks langenud õpilase toimikus on mitu kaebust rühmakaaslaste tegevuse peale.

Läbisaamisprobleeme üritati lahendada lepitamise ja vestlusringide abil. Samuti kehtestati rühmaliikmete ebasobiva käitumise korral kogu rühmale kollektiivseid piiranguid. Sobivaks õpilaste omavaheliste suhete parandamiseks abinõuks peeti muu hulgas ühise õueskäigu ärajätmist, väljateenitud hüvede tühistamist ning telefonija vähendamist. Vestlustest selle rühma õpilastega tuli välja, et mida rohkem uusi piiranguid kehtestati, seda suuremaks kasvas nende pahameel uue rühmakaaslase vastu, mis päädis rünnakuga tema vastu. Et kaitsta ennast kiusamise eest, ähvardas kiusatu teisi reeglite rikkumisega. Ilmselt lootis ta, et kollektiivse karistamise vältimiseks tema kiusamine lõpetatakse. See aga vaid suurendas rühma vaenu tema vastu. Samuti tõid rünnakus osalenud välja, et uus rühmakaaslane oli neist noorem ning võis tunda ennast ebakindlalt, mis samuti viis kiusamiseni. Kahetsusväärset ei osanud töötajad ohumärkidesse piisava tõsidusega suhtuda ega mõista, et nende valitud piirangute rakendamine ei saa kuidagi soodustada rühmaliikmete omavaheliste suhete paranemist.

Pärast järjekordset rünnakut viidi kiusatud õpilane üle teisse rühma, kus ta enda sõnul kohanes kenasti ning tunneb ennast turvaliselt. Rünnakus osalenud õpilasi karistati erinevate kohustuste ja piirangutega.

Kinnise lasteasutuse teenuse osutaja peab tagama lapsele turvalise keskkonna ([SHS](#) § 130³ lg 1 p 2). See kohustus tähendab muu hulgas seda, et laps on kaitstud teiste laste rünnete eest. Turvalisuse tagamise kohustus lasub kõikidel sotsiaalhoolekandeteenust pakkuvatel asutustel. Näiteks ühes ööpäevaringset erihoolekandeteenust puudutavas kohtuasjas jõudis kohus [järeldusele](#), et hooldekodu peab kaitsma inimest hooldekodu teiste elanike agressiivse käitumise eest, ning mõistis teenuseosutajalt kannatanule välja mittevaralise kahju hüvitise.

Õiguskantsler palub õppeasutusel kaaluda erinevaid strateegiaid kiusamisjuhtumitega tegelemiseks⁸. Lahendusi otsides tuleb muu hulgas lähtuda konflikti kaasatud laste võimetest ning soovidest. Kiusamisohver ei pea tajuma survet ametlikuks lepituseks kiusajaga, võib piisata kinnitusest, et tema muret on märgatud ning kiusaja tegevust on takistatud. Personalil peavad olema tugevad teadmised noorte rühmadünaamikast, mis aitaks vältida seda, et konflikti lahendamise asemel soodustavad valitud meetmed selle võimendumist.

5. Järelevalve neidude üle

Kui õpilasel on vaja õppekeskusest välja minna – käia näiteks arsti juures –, siis saadab teda üldjuhul järelevalve spetsialist. Vestlustest noortega tuli välja, et neide saadavad ka meessoost järelevalvespetsialistid. Õppekeskuse töötajate hulgas oli kontrollkäigu ajal vaid kaks naissoost järelevalve spetsialisti.

⁸ Vt ka infomaterjali „[Kool kiusamisest vabaks](#)“.

Rahvusvahelistes [soovitustes](#), mis käsitlevad vabaduse kaotanud inimeste väärkohtlemise ennetamist (nn Mandela reeglid), on öeldud, et vahetut järelevalvet naiskinnipeetavate üle peavad tegema naissoost töötajad. Kaitsmaks naiste privaatsust ja turvatunnet, ei tohi meessoost järelevalveametnikul olla juurdepääsu naiste hügieeniruumidele või kohtadele, kus naisi võidakse näha lahti rietatuna.

Arvestades vabaduse kaotanud naiste erilist haavatavust, näeb [Bangkoki reeglite art 31](#) ette, et naisi tuleb kaitsta võimaliku naistevastase verbaalse ja füüsilise vägivalla, kuritarvitamise ja seksuaalse ahistamise eest. Ennetava tegevuse kohta peavad asutuses olema vastavad juhised.

Tuginedes rahvusvahelistele konventsioonidele ja soovitustele, on [ÜRO-d konsulteeriv](#) valitsusväline organisatsioon [Penal Reform International](#) leidnud, et tüdrukute järele peavad valvama koolitatud naistöötajad, kes oskavad arvestada tüdrukute vaimseid ning arengust tulenevaid vajadusi.

CPT on [seisukohal](#)⁹, et laste kinnipidamisasutuses aitab väärkohtlemist ennetada muu hulgas ka see, kui asutuses on nii nais- kui ka meestöötajaid. Mehed peavad tegema naiskinnipeetavate üle järelevalvet koos naiskolleegidega, et vältida olukordi, kus asutuses viibivad naised/tüdrukud võiksid tunda ennast ebamugavalt (nt ei tohi meessoost vanglaametnik siseneda ootamatult naiskinnipeetava kambrisse).¹⁰

Õiguskantsler leiab, et need põhimõtted on asjakohased ka kinnise lasteasutuse teenuse osutamisel. Õppekeskusesse on suunatud käitumis- ja psüühikahäiretega neid, kes on võib-olla varem kogenud väärkohtlemist või ahistamist. Seetõttu ei pruugi nad tunda end meessoost töötajatega üksi jäetuna turvaliselt. Neil võib olla ebamugav mure korral meestöötajalt abi paluda.

Viidatud soovitused ei tähenda kindlasti seda, et meestöötajad üldse ei tohi kinnises asutuses viibivate naistega/tüdrukutega kokku puutuda. Personali sooline tasakaal loob harjumuspärase eluga sarnase keskkonna, mis on positiivne ja toetab rehabilitatsiooni. Asutus peab välja selgitama olukorrad, milles tüdrukud võivad olla eriti haavatavad, ning tagama, et nendega tegeleksid sellistel juhtudel naistöötajad.

Näiteks kui neil on vaja minna õppekeskusest välja (arsti, ametnike või vanemate/hooldajate juurde), peaks teda saatvas meeskonnas olema ka naistöötaja. Samuti olukorras, kus töötajatel on vaja (nt ohu kahtluse korral) kiiresti siseneda neiu magamistuppa, riietus- või pesemisruumi, peab esimesena sisenema naistöötaja. Kui rühmades, kuhu on majutatud neid, on tööl vaid meessoost kasvatuspedagoog(id), peab neidudel olema võimalus igal hetkel (sh õhtul ja öösel) pöörduda ka naistöötaja poole, kasutades selleks näiteks privaatselt rühma telefoni. Neidudele tuleb sellest võimalusest teatada.

Õiguskantsler palub jälgida, et neidude saatemeeskonnas oleks alati vähemalt üks naissoost töötaja.

6. Eraldusruumi kasutamine

Eraldusruum asub õppekeskuse peahoones valvespetsialistide tööposti kõrval. Võrreldes [2016. aastaga](#) on eraldusruumi sisustust märkimisväärselt muudetud. Toast on eemaldatud mööbel (laud,

⁹ Vt p 99.

¹⁰ Vt nt CPT 2006. aasta [Sloveenia visiit](#) (p 81); CPT 2013. aasta [Ungari visiit](#) (p 53, 56); CPT 2018. [aasta Hispaania visiit](#) (p 109).

tool, voodi). Põrandal on veekindla kattega madratsid. WC-nurka eraldusruumis enam ei ole. Eraldusruumis viibiva lapse olukorda jälgitakse üldjuhul videokaamera kaudu. Eraldatud lapse seisundit on võimalik jälgida ka ukseuugist.

CPT on [rõhutanud](#)¹¹, et inimesel peab ka eraldusruumis säilima kontakt personaliga. Töötaja ei pea eraldatuga samas ruumis olema, kuid eraldusruumi paigutatud inimene peab saama vahetut tähelepanu, mida ei saa asendada videovalvega. Hea, kui eraldusruumis viibiv inimene näeb personali näiteks läbi turvaklaasist ukseava.

[Seadus](#) ei sätesta kindlaid nõudeid kinnise lasteasutuse teenuse eraldusruumi sisustusele. CPT on [öelnud](#)¹², et eraldusruum peab olema sobilik ärevusseisundis inimese rahunemiseks ning selle sisustus peab olema ohutu. Eraldusruumis ei ole enam WC-d ega kraanikaussi, kuid eraldatud lapsele tuleb vajaduse korral viivitamata anda võimalus privaatsest tualetti kasutada ning tagada talle joogivesi. Eraldusruumi paigutamisel peab õpilasele neist võimalustest teatama.

Õppekeskuses on kinnitatud eraldusruumi paigutamise kord, milles on muu hulgas märgitud, kui sageli tuleb lapse seisundit dokumenteerida (iga 15 minuti järel). See on kiiduväärt täpsustus lisaks seaduses sätestatud dokumenteerimise nõuetele ([SHS § 107 lg 7–9](#)).

Kontrollitud eraldusruumi kasutamise dokumentidest oli näha, et kirjeldati nii eraldamisele eelnevat olukorda kui ka lapse seisundi muutumist. Hea, et eraldatud lapse arstiabi vajadust märgatakse kiiresti. Mitmes eraldusruumi paigutamise dokumendis oli märgitud, et noorukile kutsuti kiirabi ning et ta viidi haiglasse. Mõne eraldamisjuhtumi kohta oli kirjas, et eraldatud õpilase juurde kutsuti õppekeskuse õde. See on hea praktika, mida võiks rakendada alati, kui õde on parasjagu tööl. Paljudel vormidel puudus aga kohustuslik teave, mis meetmetega prooviti noorukit rahustada enne, kui ta eraldusruumi viidi ([SHS § 107 lg 8 p 3](#)).

Mõne juhtumi puhul jäi kahtlus, et õpilase paigutamine eraldusruumi ei olnud õiguspärane. Näiteks olukorras, kus nooruki ärritus väljendus vaid karjumises ja, söimuses¹³. Eraldamise vormilt ei selgunud ka, kuidas õppekeskuse meeskond proovis õpilast rahustada enne eraldusruumi paigutamist.

Eraldusruumi saab kasutada vaid äärmusliku meetmena juhul, kui on tekkinud vahetu oht õpilase enda või teiste inimeste elule või tervisele ([SHS § 130³ lg 4 p 2](#)). Ka CPT on [rõhutanud](#), et ohjeldusmeetmete rakendamine (sh eraldusruumi paigutamine) on lubatud vaid vahetu ohu ennetamiseks. Oma [aruandes ütleb](#)¹⁴ CPT, et personali kohta ebaviisakate väljendite kasutamise eest alaealise eraldamine mõjub karistusena. Karistamise eesmärgil eraldusruumi paigutamine [ei ole lubatud](#). Kui õpilane on küll lärmakas ja ründab teisi verbaalselt, kuid ei väljenda füüsilise rünnaku märke, ei ole tema eraldusruumi paigutamine õiguspärane.

Osa juhtumite kirjeldusi lugedes jäi mulje, et eraldusruumi paigutamist oleks võimalik ennetada, kui töötajad arvestaksid paremini õpilaste eripärade ja vajadustega. Näiteks ühe eraldusruumi paigutamise¹⁵ põhjustas see, et nooruk ärritus, kuna ei arvestatud tema soovi õhtul süüa. Selle juhtumi dokumentidest ei selgunud, kuidas püüti olukorda lahendada enne, kui otsustati nooruk

¹¹ Vt p 85.

¹² [CPT standardid](#) (p 3.8).

¹³ 17.12.2019 eraldamise juhtum.

¹⁴ Vt p 130.

¹⁵ 14.01.2020 eraldamise juhtum.

eraldusruumi paigutada. Samuti ei selgunud, kas ja kuidas arvestati tõsiasja, et õpilasel võiski olla kõht tühi.

Teise näitena võib tuua eraldamise¹⁶, kui nooruki käitumine muutus ohtlikuks pärast seda, kui talle teatati samale päevale planeeritud kodukülastuse keelamisest. Kodukülastuse tühistamise põhjuseks toodi, et õpilane segas tundi, ning muud käitumisprobleemid. Oli teada, et sellel noorukil esineb raskeid psüühikahäireid, mistõttu ei pruugi ta oma käitumist alati kontrollida. Sama õpilane on varem viibinud mitmel korral psühhiaatrilisel haiglaravil ning kohtumäärusega ööpäevaringsel erihoolekandeteenusel. Õpilasega seotud asjaolusid arvestades pidi personal aimama, et samale päevale planeeritud kodukülastuse tühistamine võib tekitada noorukis tugevat negatiivset reaktsiooni, millega ta oma haiguse tõttu ei ole võimeline hakkama saama. On mõistlik eeldada, et ka psüühikahäireteta inimesel põhjustab kaua oodatud sündmuse ärajäämine või plaanide ootamatu muutus ärritust ja kurbust.

Samuti ei arvestatud asjaolu, et õpilasel võis esineda eelseisva kodukülastuse tõttu ootusärevus, mis mõjutas sel päeval ka tema käitumist. Personal oleks pidanud karistuse asemel õpilast emotsioonidega toime tulemisel toetama. Õppekeskuse personal [peab olema](#) piisavalt teadlik noorukite tervisemuredest ja iseärasustest ning lähtuma sellest nende käitumise suunamisel. Suunamine ja juhendamine ei tähenda karistusmeetmete rakendamist. Kirjeldatud juhtumi puhul jääb kahtlus, et personal tegutses ebaprofessionaalselt, millega põhjustas õpilase ohtliku käitumise eskaleerumise. Selliseid olukordi tuleb vältida.

Kõik eraldusruumi kasutamise juhtumid kantakse õppekeskuse üldregistrisse. Regristist selgus, et aastatel 2019–2020 viibis õpilane eraldusruumis keskmiselt 50 minutit. Aastal 2020 oli registreeritud vaid kolm eraldusruumi kasutamise juhtumit, mida on võrreldes varasemate aastatega märkimisväärselt vähem. Registri andmetel ei olnud 2021. aasta esimese kuu jooksul eraldusruumi kasutatud.

Ometi mainisid mõned õpilased, et on viibinud eraldusruumis ka 2021. aastal või teavad, et keegi koolikaaslastest on sinna rahunema viidud. Eraldusruumi seinal oli mäрге, mis võis viidata sellele, et õpilane võis seal viibida 2021. aastal.

Nooruki ärrituse maandamiseks kasutab personal mitmeid strateegiaid. Näiteks minnakse õpilasega teistest eemale jalutama. Samuti suunatakse rahutu õpilane peahoone fuajeesse, mis on sisustatud pehme mööbliga ning õpilasele on pidevalt toeks mõni töötaja. Fuajeest on otsepääs eraldusruumi ning väidetavalt liigub õpilane fuajeest eraldusruumi omal soovil siis, kui tahab rohkem omaette olla. Sellisel juhul eraldusruumi ust ei lukustata ning juhtumit ei käsitata eraldusruumi paigutamisenä [SHS](#) § 130³ lõike 4 punkti 2 mõistes.

Noorukite vestlustest ei jäänud siiski muljet, et nad on eraldusruumi läinud omal algatusel, vaid et see on pigem toimunud personali suunamisel. Olukorda, kus õpilane on rahunemise eesmärgil palutud fuajeesse, tajuvad noored kui korraldust, millele nad peavad alluma. Samamoodi võib õpilane tajuda ettepanekut suunduda rahunemiseks eraldusruumi. Kui eraldusruumi uks jäetakse lahti või lukustamata, ei pruugi noor olla kindel selles, kas ta võib ruumist omal soovil lahkuda või peab ta ootama või küsima selleks töötajalt luba.

Eraldusruumi lahtise uksega kasutamine õpilase rahunemise soodustamiseks on mõistetav ning mõnel puhul võib selline meede ka aidata. Samas ei saa sellises olukorras alati olla kindel, et õpilane läks eraldusruumi omal soovil ning et ta julgeb sealt ka igal hetkel välja tulla. CPT on oma

¹⁶ 13.05.2019 eraldamise juhtum.

aruannetes¹⁷ soovitanud dokumenteerida kõik juhtumid, kui asutuses viibiv alaealine on mingil põhjusel suunatud eraldi ruumi (ka siis, kui ruumi uks on lahti jäetud).

Õiguskantsler palub dokumenteerida ning kanda eraldusruumi kasutamise üldregistrisse ka need juhtumid, kui õpilane eraldusruumis nii, et selle ust ei lukustatud. Juhtumi kirjelduse juurde saab lisada märke, et eraldusruumi uks oli kogu lapse seal viibimise aja avatud. Eraldusruumi kasutamise vormil peab andma teavet, kuidas prooviti olukorda eelnevalt lahendada. Personal peab arvestama teenust saavate õpilaste võimeid ja tervises seisundit ning vältima tegevust, mis võib noori tugevalt ärritada.

7. Mõjutusmeetmed ja piirangud

Igas rühmakodus kasutatakse lapse käitumise hindamise süsteemi – nn boonuspunktide süsteemi. Mõnes rühmas on mudel rohkem kohandatud konkreetse õpilase iseärasustega, et motiveerida noorukit mõne talle keerulisema ülesandega hakkama saama (nt ei ole noorukil tekkinud hambapesu harjumust ning selle eest, et ta seda iga päev teeb, on tal võimalik saada boonuspunkte). Enamasti kasutatakse kõikide õpilaste hindamiseks ühesuguste hindamiskriteeriumidega tabelleid, kus iga päev antakse hinnanguid kuni 18 kategoorias. Hinnatakse näiteks noorte käitumist koolis, teistega läbisaamist (viisakus), kokkulepetest ja korrast kinnipidamist (nt öörahu algusajast kinnipidamine). Kui ollakse noore käitumisega selles vallas rahul, siis märgitakse tabelisse „+“, vastasel juhul märgitakse „-“ või jäetakse lahter tühjaks. Mõnes rühmakodus on lastel võimalik lisada tabelisse oma selgitused või joonistused. Hinnanguid annavad ja tabelit täidavad rühmatöötajad (kasvatuspäedagoogid). Lapse käitumise kohta saavad teavet anda ka teised spetsialistid (nt aineõpetajad).

Kogutud punktide eest pikendatakse näiteks lapse telefoni- või arvutiaega. Negatiivse hindamistulemuse korral rakendatakse piiranguid. Näiteks vähendatakse telefoniaega või keelatakse noorel oma telefoni kasutada (helistada saab vaid asutuse telefoniga), tühistatakse planeeritud kojusõit või määratakse noor mitmel päeval järjest korrapidajaks.

Rakendatakse ka kollektiivseid karistusi ja piiranguid. Näiteks kui nooruk ei täida vastutustundlikult korrapidaja ülesandeid, jäetakse kogu rühma lapsed ilma lisavõimalusest õhtul õues olla. Samuti võib ühe nooruki eksimus reeglite vastu tuua kaasa kogu rühma planeeritud väljasõidu tühistamise.

Mitmed noored tõid vestlustes välja, et osa piiranguid tajutakse eriti ebaõiglasena ning nende teistest erineva olukorra ärakasutamisenä. Näiteks kui noorel on teises rühmakodus elav poiss või tüdruk, kellega on võimalik kohtuda vaid ühiseks jalutuskäiguks, siis noore käitumise mõjutamiseks piiratakse selliseid kokkusaamisi.

Samuti on noortel keeruline mõista mõnes rühmas kehtestatud piiranguid, kui teistes rühmades neid ei rakendata. Näiteks piirati ühes rühmas piiratud riiete hulka, mida õpilane võib enda toas hoida. Piirang ei põhine ka rühma noorte vajadustel/omapäral, sest kui noor läheb teise rühma, siis sellist piirangut talle ei seata.

Noored mainisid, et karistuseks suurema rikkumise eest (nt kaklus teise õpilasega) võidakse õpilane viia peahoones asuvasse väikerühma. Seal on noored viibinud mitmeid ööpäevi. Samuti

¹⁷ Vt nt CPT 2007. a [Madalmaade visiit](#) (p 89); CPT 2015. a [Malta visiit](#) (p 170); CPT 2019. aasta [Suurbritannia visiit](#) (p 182).

kirjeldati karistusmeedet, mille kohaselt pidi nooruk õues jalutama teistest eemal asuval muust õuealast kõrge aiaga eraldatud palliplatsil.

On mõistetav, et kinnise asutuse kodukorraga kehtestatakse kindlad käitumisreeglid, helistamis- ja külastusajad ning olemas on ka kindel päevakava, millest õpilased on kohustatud kinni pidama. Selged ja kindlad asutuse reeglid ning läbimõeldud päevakava tagavad keerulise käitumisega noorukitele kindlustunde ning toetavad õppe- ja rehabilitatsiooniprotsessi¹⁸. Samas peavad õpilaste suhtes rakendatavad põhiõiguste piirangud (nt omandi kasutamise piirang – isikliku telefoni kasutamise keeld) tulenema seadusest.

Õppekeskuses elavad lapsed on kohtumäärusega suunatud kinnises lasteasutuses teenust saama. Samas viibivad nad ühtlasi õppeasutuses ning on majutatud selle õpilaskodus. Seega rakenduvad õppekeskuse noorte suhtes nii sotsiaalsoolekande seaduse ([SHS](#)) kui ka põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse ([PGS](#)) sätteid.

[PGS](#) §-s 58 on ette nähtud mitmeid võimalusi õpilase toetamiseks ja mõjutamiseks (näiteks noomitus). Õppekeskuse rühmakodudes kirjeldatud karistusviise ei ole [PGS](#) § 58 loetus mainitud.

[SHS](#) ei näe ette mõjutusvahendite rakendamist kinnise lasteasutuse teenust saava lapse suhtes. Kui laps käitub ohtlikult, on võimalik ta paigutada eraldusruumi ([SHS](#) § 130³ lg 4 p 2), kuid seda ei tohi teha karistamise eesmärgil¹⁹.

Nii [CPT standardites](#)²⁰ kui ka [Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus](#) on rõhutatud, et laste ja noorte käitumise suunamisel on lubamatu rakendada karistusi, mida põhjustab ühe alaealise käitumine, kuid mis laienevad ka kõigile teistele lastele, kes asutuses viibivad (nn kollektiivkaristused).

Kinnise lasteasutuse teenust reguleeriva seaduse ([SHS](#)) [eelnoo seletuskirjas](#)²¹ on öeldud, et laps ei ole kinnisesse lasteasutusse suunatud selleks, et teda karistada või distsiplineerida, vaid selleks, et teda abistada tema probleemide lahendamisel ning valmistada ette edukaks hakkamasaamiseks koju tagasi pöördudes.

Enamikul kinnisesse lasteasutuse suunatud noortest on diagnoositud käitumishäireid ja psüühikahäireid, paljudel on olnud trauma. Seetõttu kohtuvad nad korrapäraselt terapeutide ja psühhiaatritega. [CPT](#) on psühhiaatrilise ravi kontekstis öelnud, et psühhiaatriapatsientide karistamine haiglas kehtestatud korra rikkumise eest on küsitav, sest patsiendi käitumine sõltub tema haigusseisundist ning probleeme tuleks lahendada terapeutilise sekkumisega, mitte karistamisega. [CPT](#) on andnud riikidele soovitusi loobuda distsiplinaarkaristuste rakendamisest psühhiaatriapatsientide suhtes.²² Õiguskantsler on seisukohal, et kinnise lasteasutuse teenust

¹⁸ Vt nt J. J. Roest, G. H. P. van der Helm, G. J. J. M. Stams. [The Relation Between Therapeutic Alliance and Treatment Motivation in Residential Youth Care](#): A Cross-Lagged Panel Analysis. *Child and Adolescent Social Work Journal*. January 2016. 33(5). 33:455–468; F. A. Souverein, G. H. P. van der Helm, G. J. J. M. Stams. [Nothing works' in secure residential youth care?](#) *Children and Youth Services Review* 35 (2013) 1941–1945.

¹⁹ Vt ka [CPT standards](#). Means of restraint in psychiatric establishments for adults. [CPT/Inf\(2017\)6](#), (p 1.6); [CPT 2017](#). a [Sloveenia visiit](#) (p 120).

²⁰ Vt p 126. Vt ka [CPT 2012](#). a [Eesti visiit](#) (p 72), [CPT 2010](#). a [Leedu visiit](#) (p 42).

²¹ Vt lk 22.

²² Vt nt [CPT 2016](#). a [Saksamaa visiit](#) (p 126); [CPT 2016](#). a [Madalmaade visiit](#) (p 113); [CPT 2017](#). a [Poola visiit](#) (p 136); [CPT 2019](#). a [Portugali visiit](#) (p 114).

saama suunatud laste psüühilist seisundit ning traumakogemusi arvestades on CPT soovitud asjakohased ka õppekeskuse laste kohtlemisel.

Boonuspunktide kogumise süsteemi puhul peab arvestama, et kui see ei ole kohandatud konkreetse lapse võimetele ja vajadustele, võib sellest kujuneda pettumuse ning ärrituse allikas neile, kes mingil põhjusel (nt intellektipuue, psühholoogilised probleemid) ei suuda boonuspunktide väljateenimise tingimusi täita²³. Seega on oht, et motiveerimise asemel tekitab boonussüsteem ebavõrdsust. Näiteks õppekeskuses nõutud head hinded kojusõiduõiguse saamiseks võivad mõnes õpilases tekitada lootusetuse tunde, kuna nende akadeemilised võimed ei pruugi eeldusele vastata. Paljud lapsed on suunatud kinnise lasteasutuse teenust saama muu hulgas selle tõttu, et nad ei täitnud koolikohustust. See tähendab, et nad peavad õppeprotsessiga uuesti kohanema ning head hinded ei pruugi tulla kiiresti.

Seadus ei näe ette sellist meetet nagu konfliktis osalenud õpilase eraldamine teistest ning tema viimine väikerühma ruumidesse. Vestlustest õpilastega selgus, et väikerühmas olles ei tea nad, kui kaua nad peavad eraldatud osakonnas viibima ning kes selle üle otsustab. Dokumente sellise meetme kohta ei koostata (vrd eraldusruumi paigutamise korraga). Õppekeskuse dokumentidest selgus, et väikerühma suunatakse see konfliktis osapool, kes õppeasutuse töötajate arvates on toimunud süüdi. Nooruk on väikerühmas nii kaua, kuni ta on valmis oma tegu tunnustama ja mõistma selle tagajärgi. Väikerühmas toimuvad noorukiga individuaalvestlused.

Arvestades seda, et väikerühma olmetingimused on võrreldes rühmakoduga palju askeetlikumad ning nooruk on kõikidest teistest õpilastest määramata ajaks eraldatud, ei jää kahtlust, et kõik see avaldab tugevat survet tema vaimsele seisundile. Võib eeldada, et väikerühmast pääsemiseks ja tavapärase elurütmis juurde pääsemiseks on nooruk valmis leppima õppekeskuse seatud tingimustega isegi siis, kui ta sisimas nendega ei nõustu (nt ei ole nõus sellega, et konflikt oli vaid tema põhjustatud). On mõistetav, et konfliktis järel võib olla vajalik noorega privaatset vestelda, et olukorda arutada ning mõelda, kuidas edasi minna. Samas on õppekeskuses mitu ruumi (nt teraapiaruumid, klassiruumid, perekodu), kus võib sellise vestluse korraldada nii, et õpilast ei pea teistest pikemaks ajaks eraldama.

CPT on tugevalt kritiseerinud²⁴ kinnises asutuses viibiva alaealise karistamist teistest eraldamisega (sisuliselt üksikvangistus) ning palunud riikidel loobuda sellisest meetmest nii seadustes kui ka praktikas. Õiguskantsler palub, et konfliktis osalenud õpilasi ei eraldataks väikerühma.

Üks mõjutusmeede, mida kasutatakse siis, kui õpilane rikub reegleid või lõhub õppekeskuse vara, on selle heastamine mõne muu tegevusega. Näiteks lõhutud eseme parandamine (kui see on võimalik) või selle asendamine mõne enda tehtud asjaga. Ühiskonnas kokkulepitud käitumisnormide vastu eksimisel (nt kaasõpilaste nimetamine inetute sõnadega) antakse õpilasele ülesandeks teemat uurida ning kirjutada kirjand viisaka käitumise tähtsusest. Sellised meetmed võivad osale lastest avaldada positiivset mõju. Samas tuleb jälgida, et õpilasele antud ülesanne oleks talle jõukohane. Vajaduse korral tuleb õpilast heastamisülesande sooritamisel aidata. Hea oleks ülesannet määrates märkida ka töötaja, kes õpilasele selle ülesande täitmisel toeks on.

²³ Niinimetatud *token economy principle* – S. de Valk, C. Kuiper, G. H. P. van der Helm, A. J. J. A. Maas, G. J. J. M. Stams. [Repression in Residential Youth Care: A Scoping Review](#). *Adolescent Research Review*, 2016, vol 1, 195–216.

²⁴ Vt nt CPT 2017. a [Horvaatia visiit](#) (p 90); CPT 2018. a [Ungari visiit](#) (p 72).

Mõnel noorel tekib õppekeskuses oma kaaslasega vastastikune sümpaatia. Õppekeskuse töötajad noorte suhteid ei takista, kuid omavaheliseks suhtlemiseks on kehtestatud kindlad käitumis- ja viisakusreeglid. Noored leidsid, et kohati on reeglid liiga ranged.

Kontrollkäigul osalenud eksperdi hinnangul on reeglid siiski üsna paindlikud ning võimaldavad noortel omavahel suhelda (koos jalutamine, helistamine) ja tähelepanuavaldusi teha (kingitused, kirjad), tagades samas nende turvalisuse ning teiste noorte rahu. Huvi ja tunded teineteise vastu on noorte seksuaalarengu loomulik osa ning üldjuhul ei viita see noore riskikäitumisele²⁵. Samas tuleb arvestada, et õppekeskuses on traumakogemusega noori, kelle seksuaalse alatooniga käitumine võib olla võimendatud. Selle põhjuseks võib olla eelnev väärkohtlemine, aga ka lähedus- ja turvalisuse soov, mida teisiti ei osata väljendada. Kindlasti tuleb hoolitseda noorte seksuaalhariduse eest, mis annaks neile oskusi turvalise ning teineteist austava suhte loomiseks, suurendaks nende eneseväärikust ning aitaks kaitsta tervist²⁶.

Kontrollkäigul osalenud ekspert märkis, et boonuspunktide tabeli süsteem on liiga üldine ning ei arvesta teenust saavate laste iseärasusi. Eksperdi arvates oleks noorte motiveerimiseks tõhusam püstitada sellised eesmärgid, mis arvestaksid konkreetse õpilase võimekust ning tema isiklike edusamme. Mõnel noorel võib psüühikahäire tõttu olla keeruline suhelda teiste noortega ning ta võib kergesti muutuda rahutuks. Kui selle tulemuseks on pidevad miinused boonuspunktide tabelis, võib see tekitada lootusetuse tunnet ning noor võib sootuks loobuda pingutamast. Samas tuleb kindlasti märgata positiivseid muutusi noore käitumises ning siin võib boonussüsteem mõne lapse puhul hästi sobida.

Boonuspunktidest ilmajäämine ei pea siiski automaatselt tähendama õpilase jaoks negatiivseid tagajärgi. Samuti on küsitav, kui rikkumise eest tühistatakse varasema positiivse saavutusena väljateenitud boonuspunkte. Nii kaotab noor usalduse täiskasvanute vastu, kuna lubatud kokkulepe tühistati. See kahtlemata raskendab edasist teraapiat ja rehabilitatsiooni. Noorel võib tekkida arusaam, et pole mõtet proovida, sest iga uus eksimuse vähendab tema varasemate saavutuste tähtsust.

Eksperdi hinnangul tekitavad muret ka juhtumid, kus piirang kehtestatakse vahetult enne planeeritud tegevuse algust: näiteks kui nooruk saab teada telefonijaaja vähendamise või oma telefoni kasutamise keelust vahetult enne helistamist. Seejuures ei jää alati nooruki juurde ka ühtegi töötajat, kes võiks tema käitumist jälgida ning vajaduse korral teda toetada. Personali selline otsus ärritab õpilast (mis on mõistlikult eeldatav), mis omakorda põhjustab uut probleemset käitumist, mis päädib uue karistusega. Sellises olukorras on noore süüdistamine reeglite rikkumises tema seisundit arvestades ebaõiglane.

Kontrollkäigul kogutud teabe põhjal jäi mulje, et õppeasutuses rakendatavad karistusmeetmed ning nende rakendamise viisid ei pruugi olla kooskõlas tunnustatud sotsiaalteadlaste käsitlustega selle kohta, milline võiks olla kinnise lasteasutuse keskkond ning suhe personali ning noorte vahel, et see oleks turvaline ning toetaks noorte rehabilitatsiooni, ravi, iseseisvuse ja sotsiaalse vastutustunde väljakujunemist.²⁷

²⁵ Vt nt [laste ja teismeliste seksuaalkäitumise murebaromeeter](#) .

²⁶ Vt ka [WHO recommendations on adolescent sexual and reproductive health and rights](#); Tervise Arengu Instituut ([seksuaaltervis](#)). Vt lisaks: M. Lindroth [Sex education and young people in group homes: Balancing risks, rights and resilience in sexual health promotion](#). Sex Education, 2014,. Vol. 14, No. 4, 400–413; A. Cortínez-López , D. Cuesta-Lozano, R. Luengo-González. [Effectiveness of Sex Education in Adolescents](#). *Sexes* 2021, 2(1), 144–150.

²⁷ Mitmeid selle teemalisi värskemaid uuringuid ning ülevaateid varasematest on avaldanud professor G. H. Peer van der Helm *PhD* (University of Applied Sciences Leiden) ning tema kaasautorid.

Selged reeglid, motivatsioonimeetmed ning kindel päevakava on kinnise asutuse toimimiseks ning noorukite toetamiseks vajalikud. Noorukid ise on tunnistanud mitmetes uuringutes, et reeglid on neile toeks. Samas on kinnise asutuse puhul paratamatult see oht, et motivatsioonimeetmetest kujunevad märkamatuks välja karistuse ja rõhumise vahendid, mis noorte toetamise asemel süvendavad nende käitumisprobleeme ja psüühikahäireid. Töötajad tegutsevad küll headest kavatsustest lähtudes ning loodavad, et noortel on meetmetest abi. Paindlikkuse ja kontrolli vahel tasakaalu leidmine on pidev protsess, mistõttu tuleb asutuses kehtestatud reeglid aeg-ajalt üle vaadata. Meeskonnaga tuleb analüüsida, kas õppekeskus rakendab meetmeid noorte toetamiseks, kaitsmiseks või konflikti lahendamiseks või tegeldakse sisuliselt karistusviisi otsimisega. Karistamise asemel tuleks asutusel oma strateegiat korrigeerida.²⁸

Kontrollkäigul kogutud teabe alusel saab järeldada, et personal toetub noortega töötamisel paljuski mitteametlikele (asutuse või töötajate enda kehtestatud) karistus- ja mõjutusmeetmetele. Vestlustes personaliga jäi kõlama, et kõige paremini motiveerib noori hästi käituma hirm telefoniaja vähendamise ning kodukülastuse keelu ees. Näiteks üht noortekonflikti lahendades jätsid töötajad lisapiirangud kehtestamata ainult selle pärast, et kontrollimisel võidakse avastada, et nende tegevus ei olnud õiguspärane.

Tutvutud dokumentidest kumab läbi, et noortega igapäevaselt tegelevatel töötajatel napib oskusi keeruliste olukordadega toime tulla, ohumärke tuvastada ning kiusamist ennetada. Puudulikud teadmised viivad selleni, et töötajad ei tunne ennast turvaliselt ega oma otsustes kindlana²⁹. Seega tundub piirangutega manipuleerimine noorte käitumise suunamiseks sobiv viis. Kahjuks on sellises olukorras kannatajateks noored, sest kuigi hirm karistuse ees võib ära hoida mõne konflikti, takistab see pikemas perspektiivis rehabilitatsiooni ja iseseisvumist. Uuringutega on leidnud kinnitust, et kinnipidamisasutuses viibivate noorte käitumist saab tunnustuse abil suunata palju paremini kui karistamisega³⁰.

Õpilaste toimikutes on spetsialistid märkinud, et noored vajavad tegemistes julgustust, kiitust ja tähelepanu. Paljud teenust saama suunatud noored on olnud varem jäetud psüühika normaalseks arenguks nõutava tähelepanuta, tunnustuseta ning hooleta. Samas on nad kogunud karistusi, keerulisi perekonnasuhteid, vägivalda. Osal lastest on kaasasündinud haigusi, mis takistavad nende arengut. Traumakogemusega noored reageerivad kriitikale ja karistamisele pigem selliselt, et sulguvad endasse või ärrituvad, mis takistab edasist koostööd ja rehabilitatsiooni³¹.

Õppekeskuses on loodud kõik eeldused selleks, et liikuda noorte rehabilitatsiooni paremini toetava töökorralduse suunas. Kuigi töötajate teadmised võivad olla mõnes valdkonnas puudulikud, on nende suhtumine noortesse heatahtlik ja kaastundlik. Paljud noored ütlesid, et usaldavad personali

Vt nt: S. de Valk, C. Kuiper, G. H. P. van der Helm, A. J. J. A. Maas, G. J. J. M. Stams. [Measuring Repression in Residential Youth Care: Conceptualization, Development and Validation of the Institutional Repression Questionnaire](#). *Adolescent Research Review* (2019) 4:357–368; G. H. P. van der Helm, C. H. Z. Kuiper, G. J. J. M. Stams. [Group climate and treatment motivation in secure residential and forensic youth care from the perspective of self-determination theory](#). *Children and Youth Services Review* 93 (2018) 339–344; G. H. P. van der Helm, I. Boekee, G. J. J. M. Stams, P. H. van der Laan. [Fear is the Key Keeping the Balance between Flexibility and Control in a Dutch Youth Prison](#). *Journal of Children's Services*. Dec 2011. 6(4):248–263.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Vt nt S. de Valk, C. Kuiper, G. H. P. van der Helm, A. J. J. A. Maas, G. J. J. M. Stams. [Repression in Residential Youth Care: A Scoping Review](#). *Adolescent Research Review*, 2016, vol 1, 195–216.

³⁰ Vt nt P. van der Helm, G. J. Stams, M. Klapwijk, P. H. van der Laan. ['What works' for juvenile prisoners: The role of group climate in a youth prison](#). *Journal of Children's Services*. Oct2009. 4(2):36–48.

³¹ Vt nt J. van den Tillaart, E. Eltink, G. J. Stams, P. van der Helm, I. Wissink. [Aggressive Incidents in Residential Youth Care](#). *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2018. 1–17.

ning on saanud töötajatelt tuge probleemide lahendamisel ja julgustust tuleviku planeerimiseks. Noored suhtuvad piirangutesse ja karistusse kui süsteemi paratamatusesse. Selline arusaam võib tuleneda ka sellest, et kahjuks on paljud õppekeskusesse suunatud noored pidanud taluma pidevaid karistusi ja piiranguid, mõni noor ka väärkohtlemist.

Siiski võib öelda, et õppekeskuse personali ja õpilaste suhted on head ning noorte vajadusi ning omapära on põhjalikult hinnanud ja dokumenteerinud mitmed spetsialistid. Samuti on noortel väljaspool õppekeskust olemas tugivõrgustik, kellega õppekeskus teeb pidevalt koostööd (kohalik omavalitsus, noorukite raviarstid ja terapeudid, asenduskodu, vanemad). Nende tugevate eelduste alusel saab edukalt jätkata sellise organisatsioonikultuuri ehitamist, mis põhineb vastastikusel usaldamisel, iseseisvuse toetamisel ning vastutuse võtmisel tegude tagajärgede mõistmise, mitte karistamise kaudu.

Õiguskantsler palub õppekeskusel lõpetada laste suhtes õigusliku aluseta piirangute ja mõjutusvahendite rakendamine ning kollektiivne karistamine. Karistamisel ja piirangutel põhinev lähenemine ei toeta noorte rehabilitatsiooni. Õiguskantsler palub õppeasutusel korraldada personalile koolitusi, mis aitaksid töötajatel leida konstruktiivsemaid viise noorte murede ja konfliktide lahendamiseks. Õppekeskuse juhtkonnal tuleb rühmade ja juhtumite põhjal analüüsida rakendatavaid meetmeid, et kindlaks teha, mis tegevused ei ole kooskõlas laste- ja noorte rehabilitatsioonile pühendatud asutuse eesmärgiga.

Ootan Maarjamaa Hariduskolleegeiumi tagasisidet soovitustele võimalusel hiljemalt 01.11.2021.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Ülle Madise

Lisa: Tervishoiueksperdi arvamus 4 lehel.

Koopia: Sotsiaalkindlustusamet, Sotsiaalministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium.